

V. Jablonski. *The State Center of UNR Activity During the Second World War. In the article the author examines actions of the State Center of the Ukrainian People's Republic (UNR) in exile aimed at restoration of the independence of Ukraine during the Second World War (1939–1945).*

The subjects of analysis are sources of information and research databases of this poorly investigated problem of the Ukrainian history. It is stated in the article that the most advanced research in this field was conducted on the military actions of the UPA – «Poliska Sich» – UNRA, headed by Taras Bulba-Borovets and subordinate to the Ukrainian government in exile.

The article is focused on the political processes which took place inside of the part of the Ukrainian emigration, represented by the UNR government in exile, and the foreign policy objectives of this group. It is argued in the article that among the main problems of organization and political activity of the State Center of UNR in the countries, occupied during the early years of the Second World War, were split and emergence of the two executive centers in France and Poland. The author examines attempts of the Ukrainian government in exile to reinstate its presence in Ukraine and looks at reasons why it failed.

In the article it is argued why the main world powers were not interested in restoration of the independence of Ukraine during observed historic period. Also, the author pays attention to the primary goals of the State Center of UNR after the Second World War.

Key words: *the Second World War, the State Center of the Ukrainian People's Republic (UNR) in exile, political emigration, Andriy Livytskyi, Viacheslav Prokopych, Oleksandr Shulhin, Allies of World War II, Germany.*

Отримано 21.09.2014 р.

УДК 94 (477) "1944/1952" – 058. 244

М. Сеньків

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА (1944–1952 рр.)

М. Сеньків. *Повсякденне життя західноукраїнського селянства (1944–1952 рр.). У статті висвітлено повсякденне життя західноукраїнського селянства в умовах підготовки та здійснення насильницької колективізації, а також у перші роки існування колгоспного ладу. Аналізуючи важкі умови життя селян, автор наголошує, що головною їх причиною були не стільки наслідки війни, скільки існування тоталітарного режиму, який проводив антинародну політику.*

Ключові слова: *західноукраїнське селянство, тоталітарний режим, репресивна політика, рівень життя, освіта, культура, народні традиції.*

М. Сеньков. *Повседневная жизнь западноукраинского крестьянства (1944–1952 гг.). В статье освещена повседневная жизнь западноукраинского*

крестьянства в условиях подготовки и осуществления насильственной коллективизации, а также в первые годы существования колхозного строя. Анализируя тяжелые условия жизни крестьян, автор подчеркивает, что главной их причиной были не столько последствия войны, сколько существование тоталитарного режима, который проводил антинародную политику.

Ключовые слова: *западноукраинское крестьянство, тоталитарный режим, репрессивная политика, уровень жизни, образование, культура, народные традиции.*

Сьогодні поглиблюється процес переосмислення уявлень про суспільство та механізми його функціонування, про місце людини в ньому. Відповідно, різні аспекти соціальної історії підлягають більш повному науковому дослідженню. Проникнення у повсякденне життя селянства дозволяє наблизитися до більш повного розуміння певної епохи, більш точного відчуття часу, як у загальноукраїнському так і в регіональних вимірах.

На сьогоднішній день в українській історичній науці відчувається брак досліджень, які безпосередньо висвітлюють повсякденне життя селянства. У розвідках Б. Яроша¹, Ю. Киричука², О. Ленартовича³, А. Русначенка⁴, В. Барана⁵, колективній праці «Історія українського селянства»⁶ та в інших повсякденне життя селянства західного регіону України у перші післявоєнні роки розглядаються побіжно.

Мета розвідки – з нових концептуальних підходів розкрити повсякденне життя західноукраїнського селянства в умовах підготовки та здійснення насильницької колективізації, а також у перші роки існування колгоспного ладу.

На повсякденне життя селян впливали різні чинники: політичні, економічні, демографічні, міграційні тощо. Наприкінці війни широкого розмаху набрала примусова мобілізація селян у Червону армію та збору коштів на будівництво танкових колон, літаків тощо. З лютого 1944 до кінця 1945 р. у західних областях було мобілізовано в Червону армію понад 750 тис. осіб⁷. Переважну більшість становило сільське населення.

Селяни не бажали воювати за тоталітарний режим, тому чинили мобілізації впертий опір, що виразилося у масовому дезертирстві, втечах селян до лісу і приєднанні до загонів УПА. У доповідній записці секретаря Станіславського обкому КП(б)У М. Слоня вказувалося: «В Жовтневому районі, не дивлячись на використання зброї, мобілізація проходила погано – все населення до 50-ти років втікало в ліс і зовсім не з'являлося в райвоенкомат»⁸. У листі секретаря ЦК КП(б) М. Хруцова Й. Сталіну горілося: «в селах Володимирецького району (Рівенської області. – Авт.) при появі призовної комісії всі чоловіки – військовозобов'язані пішли в ліс, саботуючи мобілізацію»⁹.

Під час таких акцій села потерпали від жорстоких насильств, вбивств та бешкетів. 28 червня 1944 р. у результаті мобілізаційної акції у с. Грабовець Богородчанського району Станіславської області було спалено 300 господарств, убито 86 українців, голову сільради, арештовано 70 осіб¹⁰.

Колони призовників скоріше нагадували військовополонених. Вони рухались до місць відправки під конвоем і були взяті під час облав. Їх відправляли на фронт найчастіше без будь-якої військової підготовки, тому смертність таких призовників була надзвичайно високою.

Методами характерними для адміністративно-командної системи здійснювався збір коштів на будівництво танкових колон, літаків тощо. Мешканці Тернопільської області змушені були внести на будівництво танкової колони «Молодь Тернопільщини» близько 30 млн. крб. Жителі Львівщини «добровільно» здали на будівництво танкової колони «Радянська Львівщина» і авіаескадрильї «Радянський Львів» понад 20 млн. крб. Кошти населення були вкладені також у танкові колони «Радянська Ровенщина», «Від трудящих Станіславщини», авіаескадрильї «Ватутін», «Вільна Дрогобиччина» та інші¹¹.

Репресивно-каральним характером відзначалася заготівля хліба та іншої сільськогосподарської продукції для фронту. У 1945 р. лише в селян Рівненщини вилучили 214 тис. ц хліба, 21,5 тис. ц мяса та багато інших продуктів¹². У с. Мужеловичах Яворівського району Львівської області та багатьох інших місцях для того, щоб спонукати селян здати хліб державі, в них насильно забирали корів.

Великим тягарем для селян була примусова державна позика. Партиїно-радянський актив систематично тероризував селян, вимагаючи від них «добровільно» сплатити державну позику. У 1945 р. колгоспниця Т.Слащенко Білоярівської сільради Львівської області під тиском представників влади підписала позику на 8 тис. крб. На другий день вона прийшла в райком партії і заявила, що не має чим платити позику, а підписати її примусили голова сільради і уповноважений райкому партії¹³.

Партійний працівник Мізоцького райкому партії Рівненської області, а також директор місцевої школи та дільничний міліціонер у с.Будераж, погрожуючи арештами, конфіскацією майна, виселенням із житла, закликали селян сплатити держпозикую¹⁴. У Мединицькому районі Дрогобицької області, щоб примусити селян сплачувати позику, кидали їх до підвалів, морили голодом.

За допомогою репресивних органів селян організовували на виконання різноманітних підневільних робіт: будівництво мостів, доріг, аеродромів; заготівлю лісу для промисловості, залізничного транспорту і шахт Донбасу. Так, для вивезення лісу із Карпат у Станіславській області в 1944 р. додатково мобілізували 2700 осіб і 1500 підвід. На очищенні аеродрому працювало 1900 осіб і 200 штук гужового транспорту. Зимом 1944-1945 р. у постійній готовності перебувало ще чотири тисячі людей на випадок снігопадів. На громадських роботах щоденно працювало від 3-х до 6-и тис. осіб¹⁵.

Проти тих, хто уникав підневільної праці, влада застосовувала насилля. У с. Гори Стрівецькі Скалацького району Тернопільської області 27 червня 1948 р. відбулися збори, на яких (в присутності начальника

райшляхвідділу і представника юстиції) були засуджені селяни п'яти навколишніх сіл за те, що не відробили шарварку на будівництві дороги. Винних було покарано штрафом від 500 до 1200 крб. і з негайним виконанням шарварку. За «зрив» лісозаготівель у селах Новосілля та Старосілля на Буковині було засуджено селян терміном від 5 до 10 років позбавлення волі¹⁶. Все це викликало в селян злобу і ненависть до радянської влади та колгоспного ладу.

У західноукраїнському селі панувала гнітюча обстановка. Силові структури проводили щоденні труси, розкопували сади, дротами штрикали городи, шукаючи криївок і схронів повстанців. При цьому проводили арешти, побиття і вбивства селян. До початку 1945 р. офіційними радянськими органами схвалювався метод залякування селян спаленням їх хат і господарств. У с.Красієво Коропецького району Тернопільської області в лютому 1945 р. було безпідставно спалено 117 селянських господарств¹⁷. Подібних прикладів багато.

Літаки-розвідники, що кружляли над селами, зразу ж відкривали вогонь по скупченню людей. Під час облав вивозили родини тих, хто пішов в УПА, був у підпіллі, протривав колективізацію, виявляв непокору тоталітарній системі. Існувала родинна відповідальність за дії кожного члена сім'ї, практикувалися публічні страти повстанців. 9 січня 1945 р. у м. Дрогобичі та Бориславі на людних місцях перед очима тисяч зігнаних людей було повішено трьох українських підпільників¹⁸. У м. Чорткові прилюдно розстріляно підрайонного провідника ОУН В.Дедіва. У Стаславській області прилюдно страчено через повішення 28 осіб, в тому числі – 3 в обласному центрі та 15 – у районах області¹⁹.

Представники влади вбивали невинних громадян, чинили самоуправство, грабували та розкрадали селянське майно. У серпні 1944 року секретар Морочнівського райкому КП(б)У Рівненської області Костилов у с. Залізниця вчинив публічний самосуд над селянами – кількох осіб, було повішено²⁰. Будучи п'яним, секретар Колківського РК КП(б)У Волинської області Ульянов побив голову сільської ради, 60-річного селянина Войтовича, малолітнього хлопця, стріляв у 70-річного Ф.Шумлянського²¹. Масові грабежі, свавілля здійснював по селах району секретар Мельниці-Подільського РК КП(б)У Тернопільської області Чепиков²².

Дільничий уповноважений міліціонер Воротніков у с. Ляхово Порицького району Волинської області в оселі Парфенюка, який перебував у Червоній армії, застрелив його дружину, чотирьох дітей, у т. ч. трьохмісячне немовля, а також підпалив хату і сарай²³. У с. Смордва Млинівського району Рівненської області енкаведисти важко побили священика Прибитівського, потрощили в хаті меблі, забрали всі цінності та одяг²⁴.

У с. Кривеньки Пробижнянського району Тернопільської області представники влади вбили 10 невинних людей віком від 60 до 80 років, спалили 45 хат²⁵. Голова сільради с. Джари Порицького району Волинської області забрав у селянки Я. Соломейчук швейну машину, перину,

подушку, хустку тощо. У с. Ганьківці Заболотцівського району Станіславської області заступник голови райвиконкому Голубцов і другий секретар райкому КП(б)У Наріжний цинічно розстріляли двох молодих дівчат – Н. Ворожук і А. Губшит²⁶.

10 січня 1945 р. у с. Чайковичі Рудківського району Дрогобицької області працівники РВ НКВС під керівництвом начальника міліції Подувацьцева спалили 9 дворів, вбили селянина Тимковича²⁷. У Печеніжинському районі Станіславської області комісар райвійськкомату Уваров, під виглядом надання допомоги Червоній армії, забрав продукти в населення і присвоїв їх²⁸.

Представники влади збиткувалися над свободою совісті галичан, буковинців та закарпатців. На Великдень 1946 р. у с. Корчин Сколівського району Дрогобицької області дільничий МВС Рудаков під час Богослужіння в'їхав на коні до церкви²⁹. Партиїні, радянські працівники насильно закривали церкви, монастирі, духовні заклади.

На селі було запроваджено комендантський час. У вечірні години селянам заборонялось зачиняти шторами вікна, вільно пересуватись з одного населеного пункту в інший. Залишати в хаті на ніч сторонніх осіб без дозволу сільради. На кожних два села призначався дільничий міліціонер.

У селах і хуторах уповноважені дільниць та десятихачькі контролювали поведінку селян, виявляли лояльних. Для виявлення підпільників та повстанців 1945 р. було проведено перепис населення, щоб з'ясувати місце знаходження кожного мешканця.

У досліджуваній період в західноукраїнському селі тоталітарний режим здійснив насильницьку колективізацію, яка супроводжувалася жорстокістю, страхіттям і депортаціями населення у віддалені регіони СРСР. Сотні тисяч селян були відчужені від приватної власності. У жертву сталінській доктрині соціалізму було принесено долі багатьох невинних людей. Селяни жили у постійному страхі, часто змушені були переходити на нелегальне становище.

За офіційними даними, в 1944–1952 рр. у західних областях України було репресовано (у різних формах включно з розстрілами) 500 000 тис. осіб, у т. ч. заарештовано 134 000, вбито 153 000 осіб, вислано довічно за межі України понад 203 662 особи³⁰. На думку авторів колективної монографії «Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні (XIX–XX ст.)», впродовж 1939–1953 років із західного регіону України у східну частину СРСР було лише вивезено 2,2 млн. осіб, або 20,5 відсотка усього населення краю³¹. Переважну більшість його складали сільські мешканці.

Багато «спецпереселенців» гинуло в переповнених вагонах від хвороб, голоду та холоду. Очевидець Б. Кушнір пише: «Померлих на зупинках виносили з вагона і складали на землю, віддавали землі у загальних ямах без домовини, без рідних, без священика і тієї людської шани, яка при-

йшла до нас через тисячоліття від наших предків»³². Ті, що добиралися до кінцевого пункту призначення, мали небагато шансів вижити у тяжких умовах Сибіру, не маючи засобів для існування. Їх праця на лісорозробках, шахтах, фабриках, заводах, будівництві доріг, у сільському господарстві мала підневільний характер.

Селянка І.Гладка з с.Скнилів Краснянського району Львівської області так згадує про свою працю на лісорозробках Сибіру: «Ми запрягалися в постерунки і по четверо-шестеро підтягували колоди до дороги, по якій ходили автомашини. Кров текла з рук, голод гнітив душі, а ми немічні тягали стовбури, один за одним – не робота, а мука. Потім нам дали кілька коней і стало легше, та все одно робота йшла повільно, а життя ще повільніше, надія гасла, листи з дому не йшли, ніяких відомостей, як там і що – невідомо. Преси ніякої не було, глухота повна»³³.

У 1944–1947 рр. із Закерзоння до УРСР було депортовано 482 тис. українців, з яких 67 відсотків поселилося в західних областях, переважно в сільській місцевості³⁴. Переселенці забирали із собою найбільш необхідне: велику рогату і дрібну худобу, свині, коні, птицю, сільськогосподарський реманент, одяг тощо. Все інше привласнювала польська влада.

Переїзд був надзвичайно складним та важким. «Переселенці-українці із Польщі, – вказувалося в доповідній записці секретаря Хирівського РК КП(б)У Дрогобицької області Дуліченка на ім'я голови РНК УРСР М.Хрушова, – направляються у відкритих вагонах. Має місце на станції Хирів смертність, обмороження, падіж худоби. Картопля і овочі замерзають»³⁵. Під час транспортування часто пропадало їхнє майно.

Переселенцям обіцяли надати в Україні житло, грошову допомогу у розмірі 5 тис. крб. на одну сім'ю, виділити на кожне господарство до 7–15 га землі, компенсувати витрати за продукти і посіви, залишені у Польщі, звільнити від податків та обов'язкових сільськогосподарських поставок на період до 1948 року. Але це не виконувалося. Траплялося, що під час розподілу не вистачало помешкань, тому переселенці змушені були будувати землянки, жити на підселенні. До 5 липня 1946 року у Тернопільську область прибуло 37697 сімей переселенців. З них отримали житло лише 32190 родин. Навіть 1954 р. у Волинській області проживало на підселенні у місцевих жителів 2547 сімей, у землянках – 93³⁶.

Життєвий рівень селянства у перші повоєнні роки був вкрай низьким. Радянсько-німецька війна принесла великі руйнування. Фронтовий смерч двічі пройшов через Україну, де загинуло 3,9 млн. мирних жителів, 2,2 млн. було силоміць вивезено до Німеччини. У роки війни пішов із життя кожний шостий мешканець України, 10 млн. чоловік втратили притулок. На руїни було перетворено 714 міст і селищ міського типу, понад 28 тис. сіл, 16,5 тис. промислових підприємств, 18 тис. лікувальних установ, майже 33 тис. колгоспів, радгоспів, МТС. Загальна сума втрат, яких зазнало населення й господарство України, становила майже 1,2 трл. крб.³⁷. Відчувалася гостра потреба в житлі, одязі, в речах першої необхідності.

У той же час компартія на перший план висунула завдання відбудови народного господарства, забезпечення обороноздатності країни за умов «імперіалістичного оточення» та «холодної війни». Поліпшення добробуту народу вважалось справою другорядною. При формуванні державного бюджету основна увага приділялася фінансуванню виробничої сфери, військово-промислового комплексу. На соціальні потреби виділялося те, що «залишалось» після багаторазових відрахувань на інші статті держбюджету.

Селянам не видавали паспортів і без особливого дозволу чиновників не дозволяли залишати село. Розміри виплат на трудодні в колгоспах визначались у кінці господарського року і залежали від тієї частини продукції, яка залишалася після усіх обов'язкових відрахувань для державних поставок. Середня виплата на трудодень 1947 р. декларувалася 2,9 крб. грошима (без Закарпатської області), 3,1 кг зерном, 0,7 кг картоплю, 0,5 кг овочами (без Станіславської і Тернопільської області). Колгосп «Ленінський шлях» Яблунівського району Станіславської області мав видати на трудодень 1,1 кг зерна, ім. Шевченка Гвоздецького району – 1,6, ім. Шевченка Обертинського району – 1,7³⁸. Насправді селяни не одержували навіть цієї мізерної плати, оскільки колгоспи після розрахунків з державою неспроможні були виплатити селянам мізер зароблений на трудодні.

Селяни вимушені були жити, головним чином, підсобним господарством, які продукували 70 відсотків м'яса і картоплі, майже 80 – молока, 90 – яєць, 60 – фруктів, 30 – овочів³⁹. До порівняння: робота у колгоспі давала селянину близько 5 відсотків грошових доходів, 35 – зернових, 1 – м'яса і сала, 0,5 – молочної продукції. У той же час держава за допомогою різних податків та поборів обмежувала діяльність підсобних господарств.

У колгоспах була низька трудова дисципліна: люди не хотіли задарма працювати. Проти «ледарів» був спрямований указ Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 р. «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антинародний паразитичний спосіб життя». Він був ухвалений за клопотанням уряду УРСР і ЦК КП(б)У і мав закритий характер, не пропагувався в пресі. Указ надавав колгоспникам право порушувати на зборах питання про виселення за межі Української РСР осіб, котрі «підривають» колгоспне виробництво⁴⁰. На перший погляд, він нібито стимулював «демократію», а насправді переслідував тих, хто протестував проти рабської праці або не міг трудитися в колгоспі через віковий, сімейний чи фізичний стан і зосереджувався на індивідуальному господарстві.

Завдяки підневільній праці селянства, його злиденного становища створювалася ілюзія покращення добробуту народу. 1947 р. була скасована карткова система. Ціни на продукти та промтовари спочатку значно зросли, але в наступні роки на окремі товари вони знижувалися, що трактувалося пропагандою як піклування партії про людей праці. Дошкульно

по селянству вдарила грошова реформа, яке зберігало гроші, головним чином, вдома і було змушене здійснювати обмін у розрахунок 1 : 10.

Важким соціальним наслідком війни стали масові епідемії, що охоплювали населення регіону. Поряд із традиційними хворобами – кір, грип, скарлатина – тут вирували епідемії висипного, черевного та поворотного тифів. У доповідній записці секретаря Волинського обкому КП(б)У І.Профатилова М.Хрущову підкреслювалося: «В області велика епідемія сипного тифу і особливо в Колківському і Манівецькому районах...»⁴¹.

Ліквідації епідемій інфекційних захворювань, покращенню загально-го рівня медичного обслуговування населення сприяли поступове збільшення кількості лікарських кадрів та розширення мережі лікувальних закладів. 1948 р. розпочалася їх організаційна перебудова. Вона передбачала об'єднання лікарень із амбулаторно-поліклінічними закладами та подальше запровадження диспансерного методу і дільничного принципу обслуговування населення.

На початок 1949 р. у західних областях України вже працювало 5765 лікарів, у т.ч. у Львівській області – 1760, Чернівецькій – 779, Дрогобицькій – 584, Закарпатській – 555. У роботі їм допомагали понад 16,1 тис. осіб середнього медичного персоналу, зокрема у Львівській області – 3585, Станіславській – 2219, Тернопільській – 2035, Дрогобицькій – 1846. У регіоні діяло 1174 амбулаторно-поліклінічних заклади, у т.ч. у Львівській області – 221, Тернопільській – 161, Станіславській – 157, Чернівецькій – 152⁴².

Зростання кількісних показників у сфері охорони здоров'я західних областей України не завжди супроводжувалося підвищенням якісного рівня медичного обслуговування населення краю, на яке впливали важкі матеріально-побутові умови життя, а також недостатнє фінансування медицини.

Розвивалась споживча кооперація, яка поставляла селянам промислові товари. За 1945-1952 рр. кількість підприємств роздрібної торгівлі у Волинській області зросла з 1010 до 1950, Закарпатській – відповідно: з 730 до 1865, Дрогобицькій – з 1176 до 1918, Львівській – з 1574 до 2953, Рівненській – з 894 до 1925, Станіславській – з 1082 до 2176, Тернопільській – з 1144 до 2199, Чернівецькій – з 776 до 1392⁴³.

Однак купівельна спроможність колгоспників була низькою. Вони купували лише конче потрібні речі: сіль, гас, сірники, взуття, одяг; на все інше не вистачало грошей. Лише поодинокі сім'ї, як правило колгоспного начальства, купували предмети тривалого користування. Так, 1950 р. у Дрогобицькій області в селах було придбано 1970 радіоприймачів, 940 велосипедів, 86 мотоциклів, 816 швейних машин⁴⁴.

Здійснювалось будівництво житла. За 1946-1952 рр. у Волинській області в сільській місцевості було споруджено 72,3 тис. будинків, Закарпатській – 18,8, Львівській – 18,1, Рівненській – 42,1, Станіславській – 22,9, Тернопільській – 25,3, Чернівецькій – 8,3⁴⁵.

На початку 50-х років ХХ ст. розпочалася радіофікація і електрифікація. На Прикарпатті газифікували кілька сіл. Однак більшість колгоспників на цей час користувались у побуті газовою лампою, дровами і рідко вугіллями. Харчувалися селяни одноманітною і малокалорійною їжею. Із-за матеріальної скрути м'ясо, а також частково молочні продукти продавали на ринках, щоб отримати гроші для купівлі найнеобхідніших промислових товарів.

На селі проводилася значна робота з ліквідації неграмотності серед дорослого населення, запроваджено обов'язкове початкове навчання для дітей шкільного віку, розширено мережу семирічних і середніх шкіл, відкрито клуби, бібліотеки, хати-читальні. Селяни отримали доступ до вищої освіти.

В 1950 р. в західному регіоні України було майже чотири тисячі шкіл. У сільській місцевості за парти сіли 987,8 тис. учнів. 1950-1951 навчального році у школах працювало понад 60 тис. вчителів, тобто майже у шість разів більше ніж у довоєнний період. Початковою освітою було охоплено практично всіх дітей шкільного віку, чисельність учнів у 5-10 класах збільшилася майже утричі. Кількість вузів за п'ять повоєнних років збільшилась з 5 до 25. Зокрема, у 1946 р. було відкрито Ужгородський державний університет. У 1950-1951 навчальному році в інститутах та університетах західних областей було близько 34 тис. студентів. У 110 технікумах навчалось майже 29 тис. учнів⁴⁶.

До 1950 р. в західному регіоні України кількість клубів та хат-читальень зросла до 6030. Водночас діяло 218 районних і 6223 масових сільських бібліотек (в 3,5 рази більше у порівнянні з 1946 р.). Книжковий фонд їх складав 3,9 млн. примірників. При культурно-освітніх установах функціонували різноманітні гуртки. Селяни брали участь у діяльності хороших, драматичних, музичних, танцювальних та інших колективів. У ряді сіл сформувалися хороші аматорські колективи. З високою професійною майстерністю виступали ансамбль бандуристів с. Струсів Микучинецького району Тернопільської області, хор с. Уховець Ковельського району Волинської області, ансамбль сопіларів с. Шепіт Косівського району Станіславської області та інші колективи художньої самодіяльності.

Однак духовне буття західноукраїнського селянства було неоднозначним і суперечливим. Хоча загальноосвітній та культурно-технічний рівень селян зростав, але водночас посилювалася духовна деградація. Влада ліквідувала греко-католицьку та українську автокефальну православну церкви. Багато елементів традиційно-побутової культури притіснялися, руйнувалися християнська мораль, народні звичаї, обряди, побут, послідовно здійснювалася русифікація, насаджувався вульгарний атеїзм. Серед селян зароджувалася психологія люмпена: безвідповідальність, споживацьке ставлення до землі та колгоспного майна, зникало почуття господаря, розповсюджувалися масові крадіжки та пияцтво.

Насадження радянського способу життя відбувалося вкрай повільно. Більшість селян притримувалась віковичних традицій. Владі так і не вда-

лося змусити їх працювати у релігійні свята, зректися національних святинь. В умовах фізичного і духовного геноциду селянство все-таки зуміло зберегти рідну мову, батьківську віру, історичну пам'ять та християнську мораль.

Таким чином, посвякденне життя західноукраїнського селянства проходило в умовах постійного страху перед репресіями. Аналізуючи причини важкого життя селян, варто наголосити на тому, що головними з них були не стільки наслідки війни, скільки існування адміністративно-командної системи, яка перерозподіляла кошти, передусім, на користь важкої промисловості та військових програм, нехтуючи виробництвом товарів народного споживання. Панував «технократичний» підхід до розвитку суспільства, принизливе ставлення до селянства, як до людей другосортних.

Примітки

1. Ярош, Б.О. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель 30-50 років ХХ ст. / Б.О. Ярош. – Луцьк: Вежа, 1999. – 182 с.
2. Киричук, Ю. Нариси історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. / Ю. Киричук. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 2000. – 304 с.
3. Ленартович, О. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950 рр. / О. Ленартович. – Луцьк: Вид-во Волинського ун-ту, 1998. – 152 с.
4. Русначенко, А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А.Русначенко. – К. : Пульсари, 2002. – 518 с.
5. Баран, В. Україна : новітня історія (1945-1991) / В.Баран. – К.: Інститут українознавства НАНУ, 2003. – 670 с.
6. Історія українського селянства. Нариси в 2-х т. Т. 2 / Під. ред. В. Смоля. – К. : Наукова думка, 2006. – 635 с.
7. Масловский, В. И. В борьбе с врагами социализма. Очерки истории классової борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины 1939–1945 / В.И. Масловский. – Львов: Вища школа, 1984. – С. 72.
8. Сергійчук, В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі в 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали / В.Сергійчук. – К.: Дніпро, 1988. – С. 122.
9. Там само. – С. 43.
10. Галичина у Другій світовій війні (1939-1945 рр.) / Ред. кол. В.І. Кононенко, М.В. Кугутяк, С.Д. Сворах. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – С. 82.
11. Масловский, В. И. Зазначена праця. – С. 72.
12. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО) – Ф.П. 400. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 13.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.23. – Спр. 1633. – Арк. 131,137.

14. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр. 1117. – Арк.134-135.
15. Крайківський, О. «Визволителі» / О.Крайківський. – Дрогобич: Від-родження, 1998. – С. 483, 484.
16. Сергійчук, В. Зазначена праця. – С. 644, 659.
17. Там само. – С. 235.
18. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 23. – Спр. 1695. – Арк. 2.
19. Патер, І. Г. Боротьба комуністичного режиму з українським визвольним рухом (40-і – 50-і роки ХХ ст.) І.Г.Патер // Вісник Львівської комерційної академії. Серія гуманітарні науки. Вип. 9. – Львів: вид-во Львівської комерційної академії, 2010. – С. 83.
20. Документи та матеріали ОУН і УПА у Другій світовій війні // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1995. – № 2. – С. 114.
21. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф.П 1. – Оп. 1. – Спр.334. – Арк. 80.
22. Сергійчук, В. Зазначена праця. – С. 236.
23. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1390. – Арк. 1-2.
24. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1700. – Арк. 7, 8.
25. ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 23.– Спр. 1362. – Арк. 36, 37.
26. Сергійчук, В. Зазначена праця. – С. 237.
27. ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 16.– Спр. 29. –Арк. 193, 194.
28. Документи та матеріали ОУН і УПА... – С. 119.
29. Ленартович, О. Зазначена праця. – С. 41.
30. Історія українського селянства... – С. 391.
31. Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні (XIX – ХХ ст.) / Я.Й. Малик, Б.Д. Вол, С.Д. Гелей та ін. – Львів: Світ, 2001. – С. 181.
32. Кушнір, Б. Світилося в хатині віконце / Під ред. О.Завальнюка. – Кам'янець-Подільський: Вид-во Кам'янець-Поділ. пед. ун-ту, 2001. – С. 83.
33. Сеньків, М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація – 40-поч. 50-х рр. ХХ ст. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. – С. 222, 223.
34. Сливка, Ю. Ю. Витоки і наслідки національної трагедії / Ю.Ю. Сливка // Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У 3-х т. Т.1. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1996. – С. 23.
35. ЦДАГО України. Ф. 2. – Оп. 7.– Спр. 1746. – Арк. 46.
36. Ленартович, О. Зазначена праця. – С. 26.
37. Шаповал, Ю. Мороз перед «відлигою» / Ю.Шаповал // Історія України. Нове бачення. Т. 2. – К.: Україна, 1996. – С. 330.
38. Радянське Прикарпаття 1939-1959. Документи й матеріали/ Ред. кол. Н.М. Владтко, В.Й. Гараць, Л.А. Кирилюк та інші. – Ужгород: Карпати, 1964. – С. 240.
39. Островський, В.Б. Колхозное хозяйство: Политика партии в деревне и ее социально-экономические результаты / В.Б. Островский. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1967. – С. 59.

40. Шаповал, Ю. Зазначена праця. – С. 334.
41. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1113. – Арк. 6.
42. Гулай, В. Проблеми охорони здоров'я населення західних областей України (друга половина 40-х – 50-і роки ХХ ст.) / В.Гулай // Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки ДДПУ. Вип. 8. – Дрогобич, 2001. – С.178.
43. Народне господарство Української РСР (в 1957р.). Статистичний збірник. – К.: Держстатвидав, 1957. – С. 411.
44. Кошарний, І. Я. Радянська Дрогобиччина / І.Я.Кошарний, М.В. Підпригорщук, І.І. Гапшенко, К.І. Скрипник. – Дрогобич: Облвидав, 1957. – С. 156.
45. Народне господарство Української РСР... – С. 364.
46. Шаповал, Ю. Зазначена праця. – С. 349, 350.

M. Senkov The daily life of western Ukrainian Peasantry (1944–1952). The article highlights the everyday life of the western Ukrainian peasantry under circumstances of preparation and implementation of the forced collectivization and during the period of the beginning of the existing of the farm system. Analyzing the hard living conditions of the peasants, the author emphasizes that their main reason of it was not so much the consequences of war, but the existence of a totalitarian regime, which led the anti-people policy.

Key words: Western peasantry, totalitarian regime, standard of living, education, culture and folk traditions.

Отримано 12.08.2014 р.

УДК 343.294-054.5(477.43)"195/196"

В. Адамовський

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ СЕРЕДИНИ 50-х – ПОЧАТКУ 60-х РОКІВ ХХ ст.

В. Адамовський. Політико-правові засади реабілітації громадян України середини 50-х – початку 60-х років ХХ ст. В статті висвітлюється політико-правові процеси викликані та пов'язані з проведенням реабілітації жертв політичних репресій в Україні протягом 1953 – початку 60-х років, формування та вдосконалення нормативно-правових основ проведення реабілітації.

Досліджується цілий ряд важливих нормативно-правових документів, які поклали початок реформуванню карально-репресивної системи країни, розпочали процес перегляду справ незаконно репресованих громадян, відновлення їх прав та реабілітацію. Серед них особливе місце займає Указ Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 року «Про амністію», який стосувалася осіб, засуджених на строк до п'яти років, а також за посадові, господарські та деякі військові злочини.